

ΑΓΝΩΣΤΑ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΕΞ ΑΝΕΚΔΟΤΟΥ ΕΓΓΡΑΦΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΑΓΙΩ
ΟΡΕΙ ΜΟΝΗΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

1. Εἰσαγωγή.

Τὰ ἀρχεῖα τῶν μονῶν τοῦ Ἀγίου Ὁρούς, χωρὶς βεβαίως νὰ εἶναι ἀνεξάντλητα, θὰ παρουσιάζουν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἀκόμη ἐκπλήξεις εἰς τοὺς ἐρευνητάς των. Ἡ τοπογραφία ἔξι ἄλλου τῆς βυζαντινῆς Θεσσαλονίκης, παρ' ὅλας τὰς ἀξιολόγους ἐρεύνας τῶν παλαιοτέρων μελετητῶν της, ἔξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ πολὺ δλίγον γνωστή. Ὅταν ὅμως πέραν τῶν γνωστῶν προβλημάτων, τὰ δποῖα παρουσιάζει ἡ ταύτισις γνωστῶν τοπογραφικῶν στοιχείων τῆς πόλεως, ἐμφανίζονται, εἰς ἔγγραφα π.χ. τῶν μονῶν τοῦ Ἀθω, καὶ ἐντελῶς νέα τοπογραφικὰ δεδομένα, τὸ πρᾶγμα ἀποκτᾶ μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον.

Οὕτω τὸ θέρος τοῦ 1956, εὑρισκόμενος ὡς προσκυνητὴς εἰς τὴν ἐν Ἀγίῳ Ὁρεὶ ἱερὰν μονὴν τοῦ Ἀγίου Διονυσίου, εἴδον καὶ ἐφωτογράφησα βυζαντινὸν ἔγγραφον, τὸ δποῖον περιέχει τοπογραφικὰς περὶ τῆς Θεσσαλονίκης πληροφορίας, ἀναγομένας εἰς τοὺς δέκα τελευταίους χρόνους πρὸ τῆς δοιστικῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων τὸ 1430.¹ Εἰς τὸ ἔγγραφον τοῦτο γυνὴ ἐκχωρεῖ εἰς τὴν μονὴν Διονυσίου προγονικὸν αὐτῆς μονύδριον, κείμενον ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἀγνωστὸν μέχρι τοῦτο εἰς ἡμᾶς. Ἐπὶ πλέον τὸ ἐκ κακῆς συντηρήσεως ἡρειπωμένον μονύδριον τοῦτο ἔκειτο εἰς συνοικίαν τῆς πόλεως διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὸ ἐν λόγῳ ἔγγραφον ἀναφερομένην καὶ φέρουσαν πρωτότυπον ὄνομα.

Ἐπειδὴ τὰ δεδομένα ταῦτα τοῦ ἔγγραφου ἐπιτρέπουν καὶ ἄλλα σχετικὰ τοπογραφικὰ συμπεράσματα, αὐξάνεται τὸ περὶ αὐτοῦ ἐνδιαφέρον διὰ τοὺς μελετητὰς τῆς βυζαντινῆς τοπογραφίας τῆς πόλεως. Διὰ τοῦτο προβαίνομεν κατωτέρω εἰς τὴν δημοσίευσιν καὶ μελέτην τοῦ ἐν λόγῳ ἔγγραφου.

2. Τὸ ἔγγραφον. Περιγραφὴ καὶ κείμενον.

Τὸ ἔγγραφον εἶναι πρωτότυπον ἀφιερωτήριον τῆς Μαρίας Ἀγιορει-

1. Τὸ ἔγγραφον προσέφερεν εἰς ἡμᾶς πρὸς μελέτην ὁ λόγιος ἡγούμενος τῆς μονῆς, ἀρχιμανδρίτης Γαβριὴλ Διονυσιάτης, τὸν δποῖον εύχαριστοῦμεν καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης.

τίσσης πρὸς τὴν Ἱερὰν μονὴν τοῦ Ἀγίου Διονυσίου τοῦ Ἀγίου Ὁρούς τοῦ Σεπτεμβρίου 1420, ὑπογραφόμενον ὑπὸ τοῦ Ἱερομνήμονος Θεσσαλονίκης Δημητρίου διακόνου τοῦ Χονδροχείλη.

Ἐνδιάσκεται εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς μονῆς (τοῦ Ἀγίου Διονυσίου τοῦ Ἀγίου Ὁρούς) ἄνευ ἀριθμοῦ καταλόγου.¹

Εἶναι λεπτὴ περγαμηνὴ διαστάσεων $0,27 \times 0,41$ μ., σύγκειται ἐξ ἑνὸς τεμαχίου καὶ φέρει ἐπὶ τῆς διπισθίας πλευρᾶς τὴν νεωτέραν σημείωσιν: κελλίου ἐν Θεσσαλονίκῃ.

Εἶναι γραμμένον διὰ φαιᾶς μελάνης εἰς γραφὴν τῆς ἐποχῆς μετὰ συντομογραφιῶν, ἀλλ’ ἄνευ πολλῶν δρυμογραφικῶν σφαλμάτων.

Φέρει κάτω ἀριστερὰ τὸν σταυρὸν τῆς προταγῆς μετὰ τοῦ σίγνου Μαρίας τῆς Ἀγιορείτισσης. Ἐπονται τέσσαρες ὑπογραφαὶ μαρτύρων, γραμμέναι διὰ διαφορετικῆς ἑκάστη χειρός, εἰς δύο παράλληλα ζεύγη. Προεβλέπετο καὶ ἡ ὑπογραφὴ πέμπτου μάρτυρος, μὴ παρουσιασθέντος, ὃς μαρτυρεῖ ὁ εἰς τὴν ἀφεθεῖσαν θέσιν προταχθεὶς σταυρός. Εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ ἔγγραφου καὶ καθ’ ὅλον σχεδὸν τὸ πλάτος τοῦ κειμένου ἀπλοῦται διὰ μονοκονδυλίας ἡ ὑπογραφὴ τοῦ Ἱερομνήμονος Θεσσαλονίκης Δημητρίου διακόνου τοῦ Χονδροχείλη.

Τὸ ἔγγραφον εἶναι πρωτότυπον καί, καθ’ ὅσον γνωρίζομεν, ἀνέκδοτον.

Εἰς τοῦτο ἡ ἡλικιωμένη Μαρία ἡ Ἀγιορείτισσα ἀφιεροῦται τῇ συγκαταθέσει τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Συμεὼν εἰς τὴν μονὴν Διονυσίου διὰ τοῦ καθηγουμένου αὐτῆς Δανιὴλ μονύδριον, τιμώμενον εἰς ὄνομα τῶν Ἀγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων. Τὸ μονύδριον τοῦτο, κείμενον εἰς τὴν συνοικίαν τῆς πόλεως, τὴν λεγομένην τοῦ Ὄμφαλοῦ, καὶ νοτιοδυτικῶς τῆς παλαιᾶς πυρικαύνστου ἐβραϊκῆς συνοικίας, πλησίον δὲ τῆς λεωφόρου τῆς πόλεως, εἶχεν αὔτη ἐκ προγονικῆς κληρονομίας. Ἀπολέσασα λόγῳ ἀνωμάλων περιστάσεων τὴν πατρικὴν αὐτῆς παλαιὰν περιουσίαν, μόλις εἶναι πλέον εἰς θέσιν νὰ συντηρῇ ἔστιν. Τούτου ἔνεκα τὸ μονύδριον ἐγκαταλειφθὲν εὑρίσκετο εἰς ἡρειπωμένην κατάστασιν καὶ μόνον ὁ ναὸς αὐτοῦ καὶ μικρὸν μέρος τῶν κελλίων ἀπέμεινεν, ἐνῷ ὅλον τὸ ὑπόλοιπον τῶν ἐρειπίων εἶχε κατατήσει τόπος ἀφοδεύσεως διὰ τοὺς γείτονας. Διὰ νὰ σωθῇ ὁ Ἱερὸς χῶρος ἀπὸ τὸ μίασμα, παραδίδει αὐτὴν τὸν μονύδριον μετὰ μιᾶς προσαφερωθείσης εἰς αὐτὸν γειτονικῆς οἰκίας εἰς τὴν μονὴν Διονυσίου, διὰ νὰ φροντίσῃ αὕτη εἰς τὸ ἔξῆς διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ μονυδρίου καὶ διὰ νὰ μνημονεύηται ἐν τῇ μονῇ τὸ ὄνομα τῆς δωρητρίας καὶ τῶν γονέων αὐτῆς.

Τὸ ἔγγραφον ὑπογράφουν ὡς μάρτυρες οἱ: Δημήτριος Συναδηνὸς — Νικόλαος Ἀποκαῦχος — Δημήτριος Μαρμαρᾶς — Μανουὴλ Κανστρίσιος. Οἱ ὑπογράφοντες μάρτυρες φέρουν πολὺ γνωστὰ ἐπίθετα βυζαντινῶν οἰκο-

¹ Τὰ ἔγγραφα τῆς μονῆς φυλάσσονται προσωπικῶς ὑπὸ τοῦ ἡγούμενου αὐτῆς.

γενειῶν τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὸν 14ον αἰ. Συναδηνός, ἔχων σχέσιν πρὸς τὴν μητρόπολιν τῆς Θεσσαλονίκης, μαρτυρεῖται τὸ 1327 δ «Νικόλαος διάκονος τῆς ἀγιωτάτης μητροπόλεως Θεσσαλονίκης καὶ ταβουλλάριος δ Συναδηνός». ¹ Πασίγνωστος δὲ εἶναι δ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ζηλωτῶν τὸ 1342 ἐν Θεσσαλονίκῃ διοικητής τῆς πόλεως πρωτοστράτωρ Θεόδωρος δ Συναδηνός. ² Ἀπόκανχος (ἢ Ἀποκανχος) Ἰωάννης (δούλος τοῦ Μεγάλου Δουκὸς Ἀλεξίου Ἀποκανχού) ἔλέγετο, ὡς γνωστόν, καὶ δ διοικητής τῆς Θεσσαλονίκης τὸ 1345, δ ὅποιος ἐπιχειρήσας νὰ προσαγάγῃ τὴν πόλιν εἰς τὸν Καντακούζηνὸν εὗρε τραγικὸν τέλος κατὰ τὴν σφαγὴν τῶν εὐγενῶν. ³ Μαρμαρᾶς Γεώργιος, πρωτομαΐστωρ τῶν δομητόρων, ἀναφέρεται ἐν Θεσσαλονίκῃ τὸ 1322 καὶ 1327. ⁴ Κανστρίσιος καὶ Μαρμαρᾶς ὡς βυζαντινὰ ἐπίθετα ἐν Θεσσαλονίκῃ μαρτυροῦνται ἀκόμη τὸ 1415. ⁵

Τέλος κάτωθι τοῦ ἐγγράφου, ὡς ἔλεχθη, ὑπογράφει διὰ μονοκονδυλιᾶς δ ἰερομήμων τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, διάκονος Δημήτριος δ Χονδροχείλης. Οὕτος εἶναι ἀναμφιβόλως ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν ἰερομήμονα Χονδροχείλην, τὸν ἀναφερόμενον κατὰ τὸ αὐτὸς ἔτος (1420) εἰς τὸ Σημειωματάριον ἐνὸς ὑπαλλήλου τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης. ⁶

¹ Ιδοὺ τῶρα τὸ κείμενον τοῦ ἐγγράφου:

² Ἐν δρόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος. Μαρία ἡ Ἀγιορείτισσα, ὑπερτελῆς οὖσα τὸν τῆς ἡλικίας χρόνον, κάτωθεν δὲ τοῦ παρόντος || ² σταυροτύπως ὑπογράψαι δφείλουσα, τὸ παρὸν

¹ Act. Zogr. 25, 127 καὶ 132. Τὸ ἐπόμενον ἔτος 1328 δ αὐτὸς Νικόλαος διάκονος δ Συναδηνὸς τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης προεβιβάσθη εἰς πρωτέκδικον. Act. Chil. 117, 173. Τὸ 1339 ὑπογράφει ὡς μέγας σακελλάριος: Act. Chil. 129, 75.

² Καντακ. III, 38. Βόνν. II, 233, 9 κέ. Ὁ δστιάριος Θεσσαλονίκης Συναδηνός, πρὸς τὸν δρόπον γράφει ἐκ Κωνσταντινουπόλεως δ Νικόλαος Καβάσιλας, εἶναι ἀγνώστου βαπτιστικοῦ ὄνόματος, ἔζη δῆμος ἐν Θεσσαλονίκῃ περὶ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνος. Bl. P. E p e r e k i d e s, Der Briefwechsel des Mystikers Nikolaos Kabasilas. BZ 46 (1953). ³ Ep. 8, σ. 35. Ἡ ὑπὸ τοῦ ἐκδότου χρονολόγησις τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Καβάσιλα (ἡμ. 8=1345) πρέπει νὰ ἀναθεωρηθῇ. Bl. R. J. L o e n e r t z O. P., Chronologie de Nicolas Cabasilas. Orientalia Christiana Periodica 21 (1955), 205-231. Μιχαὴλ Συναδηνός, ἀρχων τῶν μοναστηρίων, μαρτυρεῖται ἐν Θεσσαλονίκῃ τὸ 1423: Σπ. Λάμπρος ἐν Νέῳ Ἐλληνομήμονι Ζ' (1910), σ. 151.

³ Καντακ. III, 94. Βόνν. II, 578 - 80.

⁴ Act. Chil. 84, 64 καὶ 85, 22. Act. Zogr. 25, 72.

⁵ Ε ὑθυμίον Διονυσιάτου-Στ. Π. Κυριακίδον, "Ἐγγραφα τῆς μονῆς Διονυσίου ἀφορῶντα εἰς ἀγνώστους ναοὺς τῆς Θεσσαλονίκης. Μακεδονικά 3 (1955), σ. 364/5.

⁶ S. K u g e a s, Notizbuch eines Beamten der Metropolis in Thessaloniķe. BZ 23 (1914 - 1920), S. 145: «...ἔδωκε μοι δ ἰερομήμων δ Χονδροχείλης διὰ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου τοῦ Μάζαρη νομίσματα ἐν ἥμισυ...».

¹ Ἀγιορείτισα

ἀφιερωτήριον ἐνυπόγραφον ἔγγραφον τίθημι καὶ ποιῶ δλῆ ψυχῇ καὶ δια-
θέσει καρδίας, γνώμῃ, ἀποδοχῇ ||³ καὶ τοῦ παναγιωτάτου ἡμῶν αὐθέντου
καὶ δεσπότου, τοῦ θειοτάτου μητροπολίτου Θεοσαλονίκης ὑπερτίμου καὶ
ἔξαρχου πάσης Θετταλίας καὶ Συμεών, ||⁴ πρὸς σὲ τὸν δσιώτατον ἐν ἵε-
ρομονάχοις καὶ καθηγούμενον τῆς σεβασμίας καὶ ἱερᾶς βασιλικῆς ἀγιορει-
τικῆς μονῆς, τῆς εἰς ὅνομα μὲν τιμωμένης τοῦ τιμίου ||⁵ ἐνδόξου Προ-
φήτου Προδόδου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου, ἐπικεκλημένης δὲ τοῦ καὶ
Λιοντσίου, καὶ Δανιήλ, καὶ διὰ σοῦ πρὸς τὴν τοιαύτην σεβασμίαν μονὴν
καὶ ||⁶ τὸ μέρος ἀπαν αὐτῆς, ἐκουσίως, ἀβιάστως, ἀμεταμελήτως, μετὰ
μεμελετημένου σκοποῦ καιρικῆς τε διασκέψεως καὶ πολλῆς ὅτι τῆς προ-
θυμίας χάριτι Χριστοῦ. ||⁷ Ἐπειδὴ γὰρ ὅπό τε τῆς ἀνωμαλίας καὶ και-
ρικῆς στενώσεως τῶν προγμάτων εἰς τοσαύτην ἔνδειαν κατήντησα ἐκ πλού-
του καὶ δόξης καὶ εὐημερίας, ὡς μήτε ἔαντὴν ||⁸ δύνασθαι ἔξοικονομεῖν
ὅς δεῖ, μήτε τῶν προσόντων μοι γονικῶν ἐπιμελεῖσθαι κτημάτων, ὃν
ἔστι καὶ τὸ ἐν τῇ γειτονίᾳ τοῦ Ὄμφαλοῦ διακείμενον πρὸς δύσιν καὶ ||⁹
μεσημβρίαν κείμενον τῆς παλαιᾶς πυρικαύστου Ἐβραΐδος, ἐλεύθερον παν-
τοίον βάρος ἐπιτελεσματικοῦ, κελλύδρου εἰς ὅνομα τιμώμενον τῶν ἀγί-
ων μεγάλων ||¹⁰ Μαρτύρων Τεσσαράκοντα, τούτῳ γὰρ πολλῷ πλείω τῶν
ἄλλων ὑπέστη τὴν βλάβην καὶ τὴν καταφθοράν, κείμενον ἀρτίως, ὡς δρᾶ-
ται, ἐν ἀσήμῳ τόπῳ καὶ οἰονεὶ τῆς ||¹¹ λεωφόρου μέσον, ὥφ' οὖν τὸ πλεῖ-
στον μέρος τὸ μὲν τῇ συνεχεῖ τῶν κατὰ καιροὺς ὄντας φορᾷ σανδρωθὲν
πέπτωκε, τὸ δὲ τῇ κακῇ προαιρέσει τῶν πλησιογειτονούντων καὶ τῶν ||¹²
τὰ μάλιστα διατριβόντων κατεχαλάσθη καὶ μέρος τι μετὰ τοῦ ναοῦ ὑπε-
λείφθη, δὲ καὶ τὴν πτῶσιν τάχιστα ἀπειλεῖ καὶ σχεδὸν τῇ πόλει πάσῃ κοι-
νὸν ἀφοδευτήριον ὡς ||¹³ ἔρημον γέγονε καὶ κόποιον καὶ δυσωδίας με-
στόν ἔστι τὸ καθόλον. τούτου χάριν, Ἐπειδὴ τὰ μὲν ἄλλα μοι προσόντα
πάντα, εἴ καὶ οὔχησαν, οὐδὲν θαυμαστόν. τοῦ παρόντος ||¹⁴ γὰρ αἰῶνος
καὶ τῆς παρούσης ζωῆς εἰσίν, δὲ τὸν Θεοῦ ἀποκεκομένος ἀγιος οἶκος,
ἔάν μὲν ἔξ αμυνδρᾶς πως ἡμετέρας ἀμελείας ἐρημωθῆ καὶ καταπάτημα γέ-
νηται, λόγον ὁφείλω ||¹⁵ ἀποδῶσαι ὑπὲρ τούτου τῷ φοβερῷ κριτῇ Θεῷ,
ἴνα δὲ μὴ τοιαύτης καταδίκης ὑποστήσωμαι παρὰ Θεῷ, σκοπὸν εἰχον πα-
ραπέμψαι τοῦτο πρός τινα τῶν θεοφιλῶν, ὥστε ||¹⁶ παραλαβὼν πᾶσαν
σπουδὴν ἔνδειξαι ὑπὲρ τῆς συστάσεως αὐτοῦ καὶ δσαι ὥραι οὖν διέλειπον
τὸν αὐτὸν ἔχειν σκοπὸν κατὰ νοῦν, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἰδίοις ὀφθαλμοῖς ||¹⁷ μοῖς
ἔδωκα ποτὲ νυσταγμὸν ἀνιχνεύοντα, εἴ που ενδίσκεται τι πρόσωπον θεο-
φιλές καὶ πρὸς σύστασιν τοῦ ναοῦ τούτου, πλὴν διὰ τὸ εἰναι τὸ καλὸν ἀ-
πανταχοῦ σπάνιον, ἔως ἀρτί τὸ κατὰ ||¹⁸ τὴν ἐμὴν θέλησιν οὐκ εὐώδω-
σα πληρῶσαι, δθεν καὶ ἡσχαλλον. ἀρτίως δὲ εὐδοκίᾳ Θεοῦ διὰ πρεσβει-

⁶ πολῆς¹⁴ ἀποκεκομένος¹⁶ διέλλειπον¹⁷ καλλὸν¹⁸ ἡσχαλον

ῶν τῶν ὑπὲρ τοῦ δρόματος αὐτοῦ τὰς αὐτῶν αἷματα ἔκχεάντων Μαρτύρων ||¹⁹ μεγάλων ἀγίων Τεσσαράκοντα εὗρον σὲ αὐτὸν παρ' ἐλπίδα τοιοῦτον, ἅμιον, ἐνάρετον καὶ δἰον τοῦ πνεύματος τοῦ ἀγίου, ὃς παρὰ πᾶσι μεμαρτύρηται, παραδίδωμί σοι τὸ τοιοῦτον ||²⁰ κελλίον ἀπὸ τοῦ νῦν μετά γε τοῦ πρὸς ἀνατολὰς ἀνώγεω ἐτοιμοκαταπτώτου οἰκήματος, δπερ ἀπὸ πιλησίον ἔξωνησαμένη πρὸ δικίον προσαφιέρωσα τῷ ἀγίῳ ναῷ τούτῳ ||²¹ καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν παραδίδωμί σοι ταῦτα μετὰ πάσης τῆς δεσποτείας αὐτῶν καὶ ὡν ἔχονσι δικαίων πάντων καὶ προνομίων παλαιῶν τε καὶ νέων, ἄπερ ||²² καὶ παραλαβῶν δρείλεις σὺν παντὶ τῷ μέρει τῆς μονῆς ἀνοικοδομῆσαι κατὰ τὸ δυνατὸν καὶ εἰς τὴν προτέραν ἀνάκλησιν καὶ ἐμφέρειαν ἐπαναγαγεῖν, ||²³ ὥστε καὶ τὸ θεῖον ὑμνεῖσθαι καὶ μοναδικὸν καταγάγειν, εἰ δυνατόν, γενέσθαι, συνεργείᾳ τοῦ πάντα πρὸς τὸ συμφέρον οἰκονομοῦντος Θεοῦ, καὶ οὕτω κατέχει<ν> ταῦτα, δηλαδὴ ||²⁴ τὸ κελλίον καὶ τὸ οἰκημα, μεθ' ὡν ἔχονσι δικαίων καὶ προνομίων κυρίως, δεσποτικῶς, ἔξουσιοδῶς, ἀναφαιρέτως τε καὶ ἀναποσπάστως ἀπ' ἐμοῦ καὶ παντὸς ἄλλου ||²⁵ προσώπουν συγγενικοῦ μου ἦ καὶ ἀλλοτρίου, ἄδειαν ἔχονσα ποιεῖν τὰ δοκοῦντα αὐτῇ πρὸς σύστασιν καὶ διαμονὴν αὐτῶν ἀνεμποδίστως ἀπ' ἐμοῦ, ἄπαξ γὰρ ||²⁶ ἐξέστην τῆς τούτων δεσποτείας καὶ μηδὲ ἵχρος ποδὸς τὸ σύνολον παρυποκρατήσασα εἰς ἐμαυτήν, προσαφιέρωσα τῷ Θεῷ τὸ πᾶν χάριν μνήμης ἐμοῦ ||²⁷ καὶ τῶν γονέων μου, ὡν τὰ δρόματα γραφῆναι δρείλουσιν τῷ ἱερῷ τῆς μονῆς βρεβίω, ὡσὰν διηγεκῶς μνημονεύωνται, δπόταν τὸ θεῖον ἐξευμενίζηται. ταῦτα ||²⁸ οὕτω συμφωνήσασα καὶ οὕτω διαπράξασα μετὰ πολλῆς διαθέσεως καὶ μελέτης καὶ προσοχῆς δρείλουσιν ἔχειν τὸ στέργον παρ' ἐμοῦ, τοῦ μέρους μου ||²⁹ παντός, ἐμοῦ καὶ ζώσης καὶ τελευτησάσης, καὶ παντὸς ἐτέρου προσώπουν. εἰ δ' ἴσως τοῦ καιροῦ τρέχοντος ἦ ἐγὼ αὐτὴ ἐπηρεία δαίμονος πειραθῶ ἀνατρέψαι ||³⁰ τὴν παροῦσαν μου ἀφιέρωσιν, ἦν πεποίηκα κατὰ θεοφιλῆ σκοπόν, ἦτις τῶν ἐμῶν κατὰ γένους προσσκόντων ἦ τῶν ἀλλοτρίων, ἵνα κἄν δποῖος γε καὶ εἴη ||³¹ δ πειραθεὶς ἀνατρέψαι τὴν παροῦσαν πρᾶξιν, βουλόμενος τὸ κελλίον ἀποσπᾶσαι ἀπὸ τῆς μονῆς, οὐ μόνον οὐκ εἰσακούεσθαι δρείλει, ἐφ' οἰς ||³² ἀν λέγειν ἔχοι, ἀλλὰ καὶ εἰς ἕαντὸν ἐπισπᾶται τὴν παρὰ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ δργήν τε καὶ ἀγανάκτησιν διὰ τὴν τοιαύτην ἀναίδειαν. δ τοιοῦτος γὰρ πρῶτον ||³³ δρείλει συνδιασκεψάμενος, δποῖον τὸ κελλίον γέγονεν ἐρημωθὲν ὑπὸ τῆς ἐμῆς ἀδυναμίας ἦ καὶ ὁσιομίας ἴσως καὶ μετὰ ποίας οἰκονομίας ἐν τίνι ||³⁴ παρέπεμψα, καὶ οὕτω κινήτω εἰ λέγειν ἔχει τινὰ λόγον, δν οὐδὲ λέγειν ἔχει, εἰ δὲ καὶ λέγειν ἔχει, ἐπήρεια μόνον δρείλουσιν εἶναι τὰ ||³⁵ πρότεινόμενα καὶ ἔξω παντὸς ἀγαθοῦ σκοποῦ. τούτου γὰρ χάριν καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον ἐγεγόνει ἐνώπιον

²⁴ ἔξουσιοδῶς ²⁷ βρεβίω ²² ἐμφέροιαν ²⁸ πολῆς ²⁹ δαίμωνος ³⁰ θεοφιλεῖ

τῶν ὑπογραφόντων, μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ἵρδικτιῶνος ιγ'ης, ||³⁶ ἔτους
, Τονδυοκονθονθον : / (= 6929)

$\sigma \ i \ g \ n \ o \ n$	$M \ a \ q \ i \ a \ s$
$\tau \ \tilde{\eta} \ s$	$\hat{a} \ g \ i \ o \ q \ e \ i \ t \ i \ s \ s \ \eta \ s$
/ Δημήτροιος δ	Σναδηνδράσ μαρτυρῶν ὑπέγραψα
/ Δημήτροιος δ	Μαρμαρᾶς μαρτυρῶν ὑπέγραψα
/ Νικόλαος δ	Αποκανχος μαρτυρῶν ὑπέγραψα
/ Μανούηλ δ	Κανστρήσιος μαρτυρῶν ὑπέγραψα
/	
/ Οἰερομνήμων Θεσσαλονίκης Δημήτροιος	
διάκονος δ Χονδροχείλης /	

3. Παρατηρήσεις.

Μαρία ἡ Ἀγιορείτισσα (στ. 1). Τὸ Ἀγιορείτισσα, προκειμένου ἴδιᾳ περὶ γυναικός, φαίνεται ἐνταῦθα οἰκογενειακὸν ἐπίθετον. Ἡ Μαρία δὲν ἐμόνασε βεβαίως εἰς Ἀγιον Ὁρος, διὰ νὰ λάβῃ τὸ ἐπίθετον Ἀγιορείτισσα. Τὸ ἐπίθετον ὅμως Ἀγιορείτης (παρὰ τὰ Ἀγιονουφρίτης ἢ Ἀγιοσαβαΐτης,¹ Ἀγιοδημητρίτης² κ.ἄ.) δὲν συναντᾶται ὡς βυζαντινὸν οἰκογενειακὸν ἐπίθετον. Εἰς ἡμᾶς τούλαχιστον δὲν εἶναι γνωστὴ εὐγενὴς βυζαντινὴ οἰκογένεια φέρουσα τὸ ἐπίθετον τοῦτο. Ἡ Μαρία ὅμως λέγει ὅτι «ἐκ πλούτου καὶ δόξης καὶ εὐημερίας» κατῆντησε σήμερον, λόγῳ τῶν ἀνωμάλων πολιτικῶν καταστάσεων καὶ τῶν ἐθνικῶν περιπετειῶν, νὰ μὴ εἶναι εἰς θέσιν ὅχι μόνον τὰ πατρικά της κτήματα νὰ περιποιηθῇ, ἀλλ’ οὕτε τὸν ἔαυτόν της νὰ συντηρήσῃ (στ. 8). Ἀνήκει λοιπὸν εἰς ἄλλοτε εὐγενῆ καὶ πλουσίαν βυζαντινὴν οἰκογένειαν, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα, διὰ νὰ καθορισθῇ ποία ἦτο ἡ οἰκογένεια αὗτη. Τὴν στιγμὴν τῆς συντάξεως τοῦ ἐγγράφου ἡ Μαρία εἶναι ὑπερῆλιξ ἥδη (στ. 1) καὶ φαίνεται νὰ εἶναι μόνη εἰς τὸν κόσμον. Ἐχει βεβαίως μακρονοὺς συγγενεῖς (στ. 30: κατὰ γένος προσηκόντων), χαρακτηριστικὸν ὅμως εἶναι ὅτι μόνον τὰ ὀνόματα τῶν πρὸ πολλοῦ χρόνου ἀποθαμένων γονέων της ἐπιθυμεῖ νὰ ἀναγραφοῦν εἰς τὸ «βρέβιον» τῆς μονῆς καὶ μόνον ταῦτα νὰ μνημονεύωνται ἐν αὐτῇ (στ. 27), μὴ ἀναφέρουσα οὕτε σύζυγον οὕτε τέκνα μεταξὺ νεκρῶν ἢ ζώντων. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ Μαρία ὑπῆρξεν ἄγαμος.

¹ Act. Chil. 148, 46 καὶ 80, 1.

² Act. Xén. 1, 316.

Γνώμη καὶ ἀποδοχῇ καί... τοῦ θειοτάτου μητροπολίτου Θεσσαλονίκης... κῦρο Συμεὼν... (στ. 3) ἐγένετο ἡ δωρεὰ τῆς Μαρίας. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀρχιερατείας τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Συμεὼν δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστή. Ὁ προκάτοχος αὐτοῦ Γαβριὴλ μαρτυρεῖται διὰ τελευταίαν φοράν τὸν Μάιον τοῦ 1416.¹ Ἡ πρώτη μαρτυρία τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Συμεὼν εἶναι κατὰ μὲν τὸν L. Petit τοῦ ἔτους 1425,² ὑπάρχει δύμως ἀκόμη παλαιοτέρα μαρτυρία περὶ τῆς ἀρχιερατείας τοῦ μητροπολίτου τούτου, τοῦ ἔτους 1420.³ Μεταξὺ λοιπὸν τοῦ ἔτους 1416 (τελευταία μαρτυρία περὶ Γαβριὴλ) καὶ τοῦ ἔτους 1420 (πρώτη μαρτυρία περὶ Συμεὼν) ὑπάρχει κενόν, τὸ διποίον πρέπει νὰ καλύπτουν ἢ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Γαβριὴλ ἢ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Συμεὼν ἢ νὰ μοιράζεται τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα μεταξὺ τῶν δύο ἀρχιερατειῶν, ἀφοῦ ἐν τῷ Συνοδικῷ τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης οὐδὲν ἄλλο δύνομα μητροπολίτου παρεμβάλλεται μεταξὺ τῶν δύο τούτων μητροπολιτῶν.⁴ Οὗτω τὸ ἔγγραφον ἡμῶν ἐπιβεβαιοῖ τὴν κατὰ προσέγγισιν ὑπὸ τοῦ ἐκδότου αὐτῆς χρονολογηθεῖσαν μαρτυρίαν τοῦ Σημειωματαρίου τοῦ ἀγνώστου ὑπαλλήλου τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης⁵ καὶ πιστοποιεῖ δριστικῶς ὅτι τὸν Σεπτέμβριον τούλαχιστον τοῦ 1420 εἰς τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον τῆς Θεσσαλονίκης ἐκάθητο ἥδη ὁ Συμεὼν, παραμείνας, ὡς γνωστόν, εἰς τοῦτον μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 1429 καὶ ἀποθανὼν ἔξι μῆνας πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων τὸ 1430.⁶

Ο Δανιήλ, ὁ καθηγούμενος τῆς μονῆς Διονυσίου (στ. 5), ἀναφέρεται καὶ εἰς πρόσταγμα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Τραπεζοῦντος Ἀλεξίου Δ' τοῦ Μεγάλου Κομνηνοῦ (1412 - 1429) διὰ τὴν μονὴν Διονυσίου τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1416.⁷

Τὸ ἐν τῇ γειτονίᾳ τοῦ Ὄμφαλοῦ διακείμενον (μονύδριον, στ. 8). Γειτονία λεγομένη τοῦ Ὄμφαλοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς

¹ Ἐν ἔγγραφῳ, δημοσιευθέντι ἐν τῷ περιοδικῷ Γρηγόριος Παλαμᾶς 1 (1917), σ. 41 - 45. Πρόβ. V. L a u r e n t, Le métropolite de Thessalonique Gabriel (1397 - 1416/19) et le couvent de la Néa Μονή. Ἑλληνικά 13 (1954), σ. 250 καὶ σημ. 7.

² L. P e t i t, Le Synodicon de Thessalonique. Échos d' Orient 18 (1916 - 1919), σ. 250.

³ Εἰς τὸ ὑπὸ ἀριθ. 26 σημείωμα τοῦ ἀναφερθέντος Σημειωματαρίου ἐνὸς ὑπαλλήλου τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης. Τὸ σημείωμα χρονολογεῖ ὁ ἐκδότης αὐτοῦ ὡς τοῦ ἔτους 1420.

⁴ L. P e t i t, Le Synodicon etc., ἐνθ' ἀνωτ. σ. 240 καὶ σ. 245.

⁵ Βλ. τὴν ἀνωτέρω σημείωσιν 2.

⁶ L. P e t i t, Le Synodicon etc., ἐνθ' ἀνωτ. σ. 250.

⁷ Βλ. Fr. D ö l g e r, Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges. München 1948. Textband. Nr. 27, 13 u. 24.

χρόνους πρώτην φοράν, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ἐνταῦθα ἀναφέρεται. Αἱ συνοικίαι τῆς βυζαντινῆς πόλεως ὡνομάζοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τοῦ ὄνοματος τοῦ ναοῦ, πέριξ τοῦ ὁποίου ἔξετείνοντο.¹ Ματαίως δύμως θὰ ἀνεζήτει τις βυζαντινὸν ναὸν ἐν Θεσσαλονίκῃ ὀνομαζόμενον οὕτω. Τὸ ὄνομα ἐν τούτοις χαρακτηρίζει πράγματι τὴν θέσιν μεγάλου ναοῦ ἐν τῷ κέντρῳ τῆς πόλεως καὶ διετηρήθη μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων. Τὴν πληροφορίαν διέσωσεν δὲ ἀείμνηστος Πέτρος Παπαγεωργίου, ὅστις λέγει ὅτι «κατὰ δημάρχη ἐν Θεσσαλονίκῃ λόγον» ὁ εἰς τὸ κέντρον τῆς πόλεως εὑρισκόμενος ναὸς τοῦ Ἀγίου Δημητρίου κατεῖχε τὸν διμφαλὸν τῆς παλαιᾶς πόλεως. Ίδοὺ οἱ λόγοι τοῦ Παπαγεωργίου: «Τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων τοῦ χρόνου φθυρῶν γενναῖον ἥμιν περιεσώθη ἀντάλλαγμα (δι ναὸς δηλαδὴ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, περὶ τοῦ ὁποίου πρόκειται ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ τοῦ Παπαγεωργίου), δι τὸν δι μέραν, καὶ τὰ δημαρχία τοῦ θεοφαλάρητον τοῦ Αγίου Δημητρίου, τὴν παλαιάς πόλεως καὶ τέχνην».² Ἡ λαϊκὴ λοιπὸν ἔκφραστις δινόμαζεν ἀκόμη εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Παπαγεωργίου «διμφαλὸν» τὸ κέντρον τῆς παλαιᾶς πόλεως, δπου εὑρίσκετο ἡ μεγάλη βασιλικὴ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου. Τοῦτο εἶναι κατανοητόν, ἐὰν ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ἀμέσως νοτιώτερον τῆς βασιλικῆς ἡνοίγετο ἀνέκαθεν δι μόνος ἀνοικτὸς χῶρος εἰς τὸ κέντρον τῆς παλαιᾶς πόλεως, ἡ πλατεία τῆς ὁμαίκης καὶ βυζαντινῆς κατόπιν Ἀγορᾶς.³ Ο χῶρος οὗτος προσωμοίαζε πρὸς διπλὴν ἐντὸς τῆς μάζης τῶν ἐντὸς τῶν τειχῶν συνωθουμένων οἰκιῶν καὶ ἡδύνατο προσφυῶς νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς διμφαλὸς τῆς πόλεως. Γειτονία λοιπὸν τοῦ Ομφαλοῦ τὸ 1420 ἐν Θεσσαλονίκῃ ἦτο, λίαν πιθανῶς, ἡ πρὸ τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἀγίου Δημητρίου καὶ περὶ τὸ ἀνοιγμα τῆς βυζαντινῆς Ἀγορᾶς (σημερινῆς Πλατείας δικαστηρίων) συνοικία.

Πρὸς δύσιν καὶ μεσημβρίαν κείμενον τῆς παλαιᾶς πυρικαύστου

¹ Οὕτω π.χ. «γειτονία Ἀχειροποιήτου» περὶ τὸν ναὸν τῆς Ἀχειροποιήτου. Bλ. Dölgert, Schatzkammern. Nr. 111, 15 (1320). Οὕτω καὶ «γειτονία Ἀσωμάτων» περὶ τὴν σημερινὴν Ροτόνταν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου. Bλ. Γ. I. Θεοχαρίδης, Ο ναὸς τῶν Ἀσωμάτων καὶ ἡ Rotonda τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης. Ελληνικά 13 (1954), σ. 37 κε.

² Πέτρος N. Παπαγεωργίου, Μνημεῖα τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ λατρείας τοῦ Ἀγίου Δημητρίου. BZ 17 (1908), σ. 328. Τὸ ὄνομα «διμφαλός» προφανῶς δὲν εἶναι τρόπος ἔκφρασεως τοῦ Παπαγεωργίου, ἀλλὰ λέξις τοῦ εἰδικῶς ἐν Θεσσαλονίκῃ «δημάρχου λόγου», ὅστις ἔχρησιμοποιεῖ τὴν λέξιν διμφαλός, προκειμένου περὶ τῆς θέσεως τοῦ Ἀγίου Δημητρίου. «Ἐλεγε δηλαδὴ δι λαδὸς ὅτι δι ναὸς ἔκειτο εἰς τὸν διμφαλὸν τῆς πόλεως, εἰς τὸ μέρος τουτέστιν τῆς πόλεως, τὸ διποῖον ἐλέγετο κοινῶς διμφαλός.

³ Περὶ τῆς ὁμαίκης καὶ βυζαντινῆς Ἀγορᾶς βλ. X. I. Μακαρόναν, ἐν Επιστημ. Ἐπετηρ. Φιλοσοφ. Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης 6 (1950), 304, σημ. 1. (Μνημόσυνον N. Γ. Παπαδάκι).

ξβραΐδος (στ. 9.).... καὶ οἰονεὶ τῆς λεωφόρου μέσον (στ. 11). Τὸ ὑπὸ τῆς δωρητρίας εἰς τὴν μονὴν Διονυσίου ἀφιερούμενον μονύδριον ἔκειτο συνεπῶς νοτιοδυτικῶς μιᾶς παλαιᾶς ἐβραϊκῆς συνοικίας, ἡ δούια τὸ 1420 ἦτο κατεστραμμένη ὑπὸ πυρκαϊᾶς. Ἡ πρὸ τοῦ 1420 καταστραφεῖσα παλαιὰ αὕτη ἐβραϊκὴ συνοικία τῆς πόλεως εἶναι λίαν ἐνδιαφέρουσα. Ἐβραϊκαὶ συνοικίαι ἔν Θεσσαλονίκῃ ὑπῆρχον, ως γνωστόν, ἀπὸ τοῦ 16ου αἰώνος εἰς πλείονα τοῦ ἐνός, καὶ δὴ ἐκ τῶν νοτιωτέρων καὶ πρὸς τὴν θάλασσαν, μέρη τῆς πόλεως.¹ Αἱ συνοικίαι ὅμως αὕται ἥσαν σχετικῶς νεώτεραι καὶ ἔχοντολογοῦντο ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἀφίξεως εἰς Μέσην Ἀνατολὴν τῶν ἐξ Ἰσπανίας κατὰ τὸν 16ον αἰώνα ἐκδιωχθέντων Ἐβραίων. Τὸ 1420 δὲν εἶχον ἔλθει ἀκόμη εἰς Θεσσαλονίκην οἱ ἐξ Ἰσπανίας Ἐβραῖοι καὶ ἡ ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἐγγράφῳ ἐβραϊκὴ συνοικία εἶναι παλαιοτέρα τῆς ἀφίξεως αὐτῶν, κατοικουμένη ὑπὸ τῆς ἐβραϊκῆς μειονότητος τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς.² Ποῦ ὅμως ἀκριβῶς ἐν τῇ πόλει εὑρίσκετο ἡ παλαιοτάτη αὕτη συνοικία τῶν βυζαντινῶν Ἐβραίων; Μέχρι τοῦδε οὐδεμία εἰκασία ἔτο δυνατὸν νὰ ὑποστη-

¹ Βλ. προχείρως Θεοχάρης, "Ο ναός τῶν Ἀσωμάτων κτλ., ἐνθ' ἀνωτ. σ. 61. Πρέβ. καὶ Ο. Τα φραλι, Topographie de Thessalonique. Paris 1913, σ. 145 καὶ σημ. 4, ὅπου γίνεται λόγος περὶ «παλαιᾶς ἐβραϊκῆς συνοικίας» παρὰ τὸν χῶρον τοῦ βυζαντινοῦ Ἰπποδόμου. Πόσον παλαιᾶς; Ἡ πληροφορία εἶναι τοῦ 18ου αἰώνος.

² Ἐβραῖοι, ὅχι τόσον πολυάριθμοι, ὅσον ἀργότερον, ὑπῆρχον εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἰς τὴν πόλιν. Εἰς ἐβραϊκὴν Συναγωγὴν τῆς πόλεως ἐδίδαξεν ὁ Ἀπόστολος καὶ ὅμοεθνεῖς αὐτοῦ Ἐβραῖοι προσκάλεσαν τὰς ταραχὰς τοῦ ὄχλου καὶ τὴν δίωξιν τοῦ Ἀποστόλου. (Πράξεις, κεφ. 17, 1 - 6). Οἱ ἴδιοι Ἐβραῖοι κατεδίωξαν κατόπιν καὶ τὴν μικρὰν νεοπαγὴ χριστιανικὴν κοινότητα τῆς πόλεως. (Ἐπιστ. πρὸς Θεσσαλ. Α', κεφ. 2, 14. Β' κεφ. 1, 4). Κατωτέρῳ θά κάμωμεν λόγον περὶ ἐπιγραφῆς, εὐρεθείσης ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ μαρτυρούσης τὴν ὑπαρξίαν ἐβραϊκῆς Συναγωγῆς ἐν τῇ πόλει εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ δου μ.Χ. αἰώνος. Τὸν 7ον αἰώνα ἀναφέρονται «παῖδες Ἐβραίων» ἐν Θεσσαλονίκῃ. Βλ. Μιγνε, PG τ. 116, στ. 332 ἐν τέλει. Τὸν 12ον αἰώνα ὁ Benjamin de Tudèle εὗρε περὶ τοὺς 500 Ἐβραίους ἐν Θεσσαλονίκῃ. (Ο. Τα φραλι, Thessalonique au XIVe siècle. Paris 1913, σ. 39 σημ. 6). Οἱ δὲ μητροπολίτης Εὐστάθιος εἰς ἐπιστολήν του πρὸς τὸν Πατριάρχην διμιεῖ περὶ Ἐβραίων, ἐγκαταλειψάντων τὴν ίδιαιτέραν αὐτῶν συνοικίαν καὶ ἐπεκταθέντων εἰς ἐγκαταλειμμένας χριστιανικὰς οἰκίας καὶ ἀδέσποτα οἰκόπεδα καταστραφέντων ἀκινήτων (ἐρημοτόπια). (Ευστάθιος, Opuscula. Ed. Th. L. F. Tafel. Francoforti ad Moenium 1832. Epist. λβ' [σ. 339/40]), ἐὰν βεβαίως ἡ ἐπιστολὴ εἶναι πράγματι τοῦ Εὐσταθίου (βλ. Κ. Κρούμπαχερ, Ἰστ. Βυζαντ. Λογοτ. Μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου. Ἀθῆναι 1900, τόμ. Β' σ. 267), δόπτε καὶ μόνον πρόκειται περὶ τῆς Θεσσαλονίκης, ἀφοῦ εἰς τὴν ἐπιστολὴν δὲν ἀναφέρεται ἡ πόλις οὔτε καθορίζεται ἡ θέσις τῆς ἐβραϊκῆς συνοικίας. Πάντως τοιαῦτα ἐρημοτόπια καὶ κεναὶ χριστιανικαὶ οἰκίαι δικαιολογοῦνται ἐντὸς τοῦ στενοῦ χώρου τῆς περιτεχνισμένης πόλεως μόνον μετὰ τὰς καταστροφάς τῶν ἀλώσεων τοῦ 904, τοῦ 1185 καὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ζηλωτῶν τοῦ 1342 - 1349. Ἡ δευτέρα χρονολογία συμπίπτει μὲ τοὺς χρόνους τοῦ Εὐσταθίου. Περὶ ἐ-

ριχθῇ.¹ Νῦν τὸ ἔγγραφον ἡμῶν ἐπιτρέπει τὴν μετὰ πολλῆς πιθανότητος τοποθέτησιν αὐτῆς. Νοτιοδυτικῶς τῆς παλαιᾶς ταύτης ἐβραϊκῆς συνοικίας καὶ πολὺ πλησίον τῆς λεωφόρου, τῆς σημερινῆς δηλαδὴ Ἐγνατίας ὁδοῦ,² τόσον δὲ πλησίον, ὅστε ἐν τῇ ἐρειπώσει καὶ ἀπομονώσει αὐτοῦ νὰ φαίνεται ὡς εὑρισκόμενον εἰς τὸ μέσον σχεδὸν τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ, ἔκειτο κατὰ τὴν ἀνωτέρῳ φράσιν τοῦ ἔγγραφου ἡμῶν τὸ μονύδριον τῆς δωρητρίας. Ἀλλὰ τὸ μονύδριον τοῦτο εἶδομεν ὅτι εὑρίσκετο καὶ ἐν τῇ συνοικίᾳ τοῦ Ὁμφαλοῦ, ἐν τῇ νοτίως δηλαδὴ τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἀγίου Δημητρίου ἀνοιγομένῃ βυζαντινῇ Ἀγορᾷ. Συνεπῶς καὶ ἡ βορειοανατολικῶς τοῦ μονυδρίου κειμένη παλαιὰ ἐβραϊκὴ συνοικία θὰ εὑρίσκετο παρὰ τὴν συνοικίαν τοῦ Ὁμφαλοῦ καὶ μεταξὺ τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἀγίου Δημητρίου καὶ τῆς λεωφόρου, δηλαδὴ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ. Περὶ τὴν βυζαντινὴν λοιπὸν Ἀγορὰν καὶ σημερινὴν Πλατείαν δικαστηρίων κατέψκουν οἱ βυζαντινοὶ Ἐβραῖοι τῆς πόλεως.

Εἰς ποίαν ὅμως ἐκ τῶν τεσσάρων πλευρῶν τοῦ τετραγώνου τῆς Ἀγορᾶς πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν τὴν παλαιὰν ταύτην ἐβραϊκὴν συνοικίαν; Ἡ τετράγωνος Πλατεία τῆς Ἀγορᾶς εἰχει καὶ ἔχει ὡς πλευρὰς ἀπὸ Βορρᾶ μὲν τὴν βασιλικὴν τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, ἀπὸ Νότου δὲ τὴν βυζαντινὴν λεωφόρον ἥ σημερινὴν Ἐγνατίαν ὁδόν. Θέσις λοιπὸν διὰ μίαν συνοικίαν παρὰ τὴν Ἀγορὰν ὑπάρχει μόνον εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἥ δυτικὴν πλευρὰν αὐτῆς. Εἰς τὴν δυτικὴν ὅμως πλευρὰν καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ τῆς σημερινῆς Παναγίας τῶν Χαλκέων εὑρέθη ἡ δίγλωσσος ἐλληνοεβραϊκὴ ἐπιγραφὴ παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς, ἥ ὁποία προδίδει τὴν ποτε ὑπαρξιν ἐβραϊκῆς Συναγωγῆς εἰς τὴν θέσιν ἔκεινην.³ Ἡ

βραϊκῆς κοινότητος ἐν Θεσσαλονίκῃ τὸ 1337 μὲ ἴδιον μάλιστα δικαστήν βλ. F. r. Dölgé, Zur Frage des jüdischen Anteils an der Bevölkerung Thessalonikes im XIV. Jahrhundert. The Joshua Starr memorial Volume. New York 1953, p. 129 - 133. (Jewish Social Studies, Publication Vol. 5). Ἰστορίαν τῶν Ἐβραίων τῆς Θεσσαλονίκης ἔγραψεν ὁ Jos. Nehama, (Histoire des Israélites de Salonique. Tόμ. 1 - 3. Salonique 1935/36), ἔργον δημοσιογραφικοῦ μᾶλλον ξήλου.

¹ Πρβ. O. Tafrai, Thessalonique au XIVe siècle. Paris 1913, σ. 40 καὶ σημ. 1. Τοῦ αὐτοῦ, Topographie de Thessalonique. Paris 1913, σ. 145.

² Περὶ Ἐγνατίας ὁδοῦ βλ. X. I. Makriyannī, Via Egnatia and Thessalonike. Reprinted from the Studies presented to David Moore Robinson. Άλ. Ν. Λέτσα, Αἱ κυρώτεραι ὁδοὶ τῆς Θεσσαλονίκης. Γέρας Ἀντωνίου Κεφαλοπούλου. Ἀθῆναι 1953, σ. 568 - 572. (Δημοσιεύματα Ἐτ. Μακεδον. Σπουδῶν. Σειρὰ φιλολογικὴ καὶ θεολογικὴ ἀριθ. 9).

³ Ἀνακοίνωσις καθηγ. Στρατῆ Πελεκίδη ἐν τῷ 9ῷ Διεύθυντι Βυζαντινολογικῷ Συνεδρίῳ (12 - 19 Απριλίου 1953). Σύντομος περίληψις μετὰ φωτογραφίας τῆς ἐπιγραφῆς εἰς τὰ Περπαγμένα τοῦ Συνεδρίου, τόμ. Α'. Ἀθῆναι 1955, σ. 508, πίν. 84.

Συναγωγὴ βεβαίως ἦτο πολὺ παλαιά, κτισθεῖσα «πιθανῶς πρὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ε' καὶ ἐντὸς τοῦ δ' αἰῶνος ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ ἐκ Νεαπόλεως σοφιστοῦ ἥ οητοροδιδασκάλου Σιρικίου».¹ Ἡ ὑπαρξίς παλαιοτάτης ἐβραΐκῆς Συναγωγῆς προϋποθέτει καὶ τὴν ὑπαρξίν παλαιοτάτης ἐβραϊκῆς συνοικίας περὶ αὐτὴν εἰς τὴν δυτικὴν ταύτην πλευρὰν τῆς Ἀγορᾶς. Εἶναι δὲ λίαν πιθανὸν ὅτι καὶ εἰς τοὺς μετέπειτα αἰῶνας περὶ τὴν θέσιν τοῦλάχιστον, ἐὰν δὲν ἐσώζετο πλέον κτήριον,² τῆς παναρχαίας Συναγωγῆς θὰ ἔξηκολούμει νὰ συγκεντροῦται, λόγῳ τοῦ δυσμεταβλήτου αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ἥ ἐβραϊκὴ συνοικία. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἔγγραφον ἡμῶν, ἀναφέρον παλαιὰν ἐβραϊκὴν συνοικίαν, διὰ τῆς μνείας τοῦ Ὁμφαλοῦ ὁδηγεῖ εἰς τὴν Ἀγοράν, εἶναι φυσικὸν νὰ κατευθυνθῶμεν εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν ταύτης, ὅπου ἡ ἀρχαία Συναγωγὴ, διὰ νὰ τοποθετήσωμεν τὴν ἐβραϊκὴν συνοικίαν τοῦ ἔγγραφου, καὶ οὐχὶ εἰς τὴν ἀνατολικήν, ὅπου οὐδεμία ἔνδειξις περὶ ἐβραϊκῆς συνοικίας ὑπάρχει. Ἡ πρὸ τοῦ 1420 λοιπὸν ὑπὸ πυρκαϊᾶς καταστραφεῖσα βυζαντινὴ ἐβραϊκὴ συνοικία εὑρίσκετο λίαν πιθανῶς εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς βυζαντινῆς Ἀγορᾶς ἥ τῆς σημερινῆς Πλατείας δικαστηρίων καὶ βορειότερον τοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ τῆς σημερινῆς Παναγίας τῶν Χαλκέων. Βορειότερον ὁπωσδήποτε, διότι μεταξὺ τῆς Παναγίας τῶν Χαλκέων καὶ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ δὲν ὑπάρχει χῶρος διὰ μίαν συνοικίαν.

Κελλόδιον εἰς ὄνομα τιμώμενον τῶν ἀγίων μεγάλων Μαρτύρων Τεσσαράκοντα (στ. 9/10). Τὸ καθολικὸν λοιπὸν τῆς μικρᾶς μονῆς τῆς δωρητρίας ἐτιμᾶτο ἐπ' ὄνόματι τῶν Τεσσαράκοντα Μαρτύρων. Παρὰ τὴν κατερείπωσιν τῶν κελλίων καὶ τῶν ἄλλων προσκτισμάτων τοῦ μονυδρίου ὁ

¹ Βλ. τὴν ἀνωτέρω ἀναφερομένην περίληψιν εἰς τὰ Πεπραγμένα τοῦ 9ου Συνεδρίου.

² Κατὰ τὴν ἴδρυτικὴν ἐπιγραφὴν εἰς τὸ ὑπέροχυρον τῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας Χαλκέων οὗτος ἴδρυθη εἰς «βέβηλον τόπον». Βλ. τὴν ἐπιγραφὴν εἰς Δ. Ε. Ε ὑ α γ ε λ ἵ δ η, Ἡ Παναγία τῶν Χαλκέων. Ἐκδοση Ἑταιρείας τῶν Φίλων τῆς Βυζαντινῆς Μακεδονίας Θεσσαλονίκη 1954, σ. 10: «Ἀφιερώθη δ πρὸν βέβηλος τόπος εἰς ναὸν περίβλεπτον τῆς Θεοτόκου...». Τοῦτο ἡρμηνεύθη: «εἰς μέρος ὅπου θὰ ὑπῆρχε ἵσως κάπιο ἀρχαῖο κτήριο». (Ε ὑ α γ ε λ ἵ δ η, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 5). Ἡ ὄνομασία «βέβηλος» ὑπόδηλοι θρησκευτικὴν μισαλλοδοξίαν καὶ τὸ «ἀρχαῖο κτήριο» θὰ ἔπειτε νὰ ἥτο εἰδωλολατρικὸς ναὸς καὶ οὐχὶ ἐλληνιστικὸν ἥ ὁμοιότερον οἰκοδόμημα, ὡς αἱ στοιαὶ τῆς Ἀγορᾶς π.χ. Καθημερινῆς χρήσεως δημόσιον κτήμιον δὲν θὰ ἥδύνατο νὰ ὄνομασθῇ κατ' ἔξοχὴν βέβηλος τόπος. Δὲν εἶναι ὅμως πιθανὸν νὰ διετηρεῖτο ἐν τῇ πόλει εἰς τόσον προχωρημένους χριστιανικοὺς αἰῶνας καὶ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 11ου αἰῶνος, διότε ἴδρυθη δ ναὸς τῆς Παναγίας τῶν Χαλκέων, εἰδωλολατρικὸς ναὸς εἰς τὴν θέσιν ἔκεινην. Δὲν θὰ ἥδύνατο τὸ ἀρχαῖον τοῦτο κτήριον νὰ ἥτο ἀκριβῶς ἥ παναρχαία ἐβραϊκὴ Συναγωγή, ἀφοῦ μάλιστα ἥ ἀναφερθεῖσα ἐπιγραφὴ εὑρέθη πλησίον τοῦ ναοῦ; Ὡς βέβηλος λοιπὸν τόπος χαρακτηρίζεται, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἥ θέσις τῆς παναρχαίας ἐβραϊκῆς Συναγωγῆς καὶ ἵσως νεώτερον ἐπ' αὐτῆς κτήριον, κατεδαφισθὲν τὸν 11ον αἰῶνα,

κεντρικὸς ναὸς αὐτοῦ διετηρεῖτο τὸ 1420 ἀκόμη ἀκέραιος. Ἡ μονὴ Διονυσίου, παραλαμβάνουσα τὸ μονύδριον, θὰ ἀνελάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἀνοικοδομήσῃ ἵδιοις ἔξοδοις τὰ πεπτωκότα καὶ νὰ ἐπιδιορθώσῃ τὰ ἡρεπωμένα μέρη αὐτοῦ. Ἡ δωρήτρια διμιλεῖ περὶ κελλινδρίου (στ. 9) ἢ κελλίου (στ. 20, 24, 31), ἀλλ’ ἐν τῇ πραγματικότητι μόνον περὶ ναοῦ πλέον πρόκειται καὶ περὶ σωτηρίας ἐκ τῆς ἐρειπώσεως τούτου φροντίζει νῦν πλέον αὕτη (στ. 14, 17). Εἴκοσιν ἔτη προηγούμενως ἀναφέρεται ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τῶν Τεσσαράκοντα Μαρτύρων, δόστις ἔχει μερίδιον εἰς μυρεψικὸν ἐργαστήριον παρὰ τὸν Ἀγιον Μηνᾶν κείμενον.¹ Δὲν θὰ ἥδυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι εἶναι δ ἀντός, παρ’ δόλον ὅτι ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ μονυδρίου τῆς δωρητρίας φαίνεται ὅτι χρονολογεῖται ἀπὸ πολλῶν ἔτῶν. Ποῦ ἔκειτο ὅμως δὲ ναὸς οὗτος τῶν Τεσσαράκοντα Μαρτύρων καὶ τί ἀπέγινε; Ὅπως εἴδομεν, πρέπει νὰ τὸν ἀναζητήσωμεν παρὰ τὴν Πλατείαν τῆς Ἀγορᾶς ἢ τὴν σημερινὴν Πλατείαν δικαστηρίων καὶ πολὺ πλησίον τῆς Ἑγγατίας ὁδοῦ, δυτικῶς δὲ τῆς Ἀγορᾶς, ἀφοῦ εἰς τὴν δυτικὴν αὐτῆς πλευρὰν ἐτοποθετήσαμεν τὴν ἐβραϊκὴν συνοικίαν, νοτιοδυτικῶς τῆς ὁποίας ἔκειτο δ ναός. Πλησιάζομεν δημοσίᾳ πολὺ πρὸς τὴν Παναγίαν τῶν Χαλκέων. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι δ κατὰ τὴν ἰδρυτικὴν αὐτοῦ ἐπιγραφὴν ὡς ναὸς τῆς Θεοτόκου ἀνεγερθεὶς βυζαντινὸς ναός, δ λεγόμενος σήμερον Παναγία τῶν Χαλκέων,² διετήρησε τὴν ἀνάμνησιν τοῦ ναοῦ τῶν Τεσσαράκοντα Μαρτύρων, διότι α) ἔχει λατρευτικὴν εἰκόνα τῶν Μαρτύρων τούτων καὶ πανηγυρίζει τὴν ἡμέραν τῆς ἐπετείου αὐτῶν (9ην Μαρτίου) καὶ β) δονομάζεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ δὴ ὑπὸ τῶν γεροντοτέρων Σαράντα Μάρτυρες καὶ οὐχὶ Παναγία τῶν Χαλκέων. Ὡς γνωστόν, τὸ δόνομα τοῦ ναοῦ «Παναγία τῶν Χαλκέων» προέρχεται ἐκ μεταφράσεως τοῦ τουρκικοῦ «Καζαντζιλάρ - Τζαμί», δπως ὀνόμαζον οἱ Τοῦρκοι τὸ μνημεῖον, λόγῳ τῆς γειτονίας τῶν ἔκει εἰς παμπαλαίαν θέσιν εὑρισκομένων χαλκευτικῶν ἐργαστηρίων, μεταφράσεως, γενομένης τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Μ. Χατζηϊωάννου.³ Ἡ δονομασία λοιπὸν Παναγία τῶν Χαλκέων εἶναι λογία μετάφρασις καὶ ἐπεβλήθη ἐκ τῶν ἄνω. Συμβαίνει δημοσίᾳ καὶ κάτι ἀλλο περίεργον. Ὡς γνωστόν, αἱ τοιχογρα-

¹ F. M i k l o s i c h - J. M ü l l e r, Acta et Diplomata graeca Medii Aevi. Bd. II. Acta Patriarchatus. Wien 1862, σ. 525 (ἀριθ. DCLXIV τοῦ 1400). Οὐχὶ ὁρθῶς δ R. J a n i n, Échos d’ Orient 34 (1935), σ. 70, ὑποθέτει ὅτι τὸ ἐγγραφὸν ἀναφέρεται εἰς ναοὺς καὶ μονάς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀφοῦ ἐν αὐτῷ (σ. 526) δροῦν πρόσωπα τῆς Θεσσαλονίκης, δπως δ μητροπολίτης Ἰσίδωρος καὶ ὁ μέγας οἰκονόμος Θεσσαλονίκης.

² Βλ. τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς παρὰ Δ. Ε ὑ α γ γ ε λ ἴ δ γ, ἔνθ’ ἀνωτ. σ. 10: «...εἰς ναὸν περιβλεπτον τῆς Θεοτόκου...».

³ M. X a t z ī - I w á n v o u, Ἀστυγραφία τῆς Θεσσαλονίκης, ἥτοι τοπογραφικὴ περιγραφὴ τῆς Θεσσαλονίκης. Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη ἀριθ. 1. Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1880, σ. 95.

φίαι τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τῶν Χαλκέων εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον σύγχρονοι πρὸς τὴν ἰδρυσιν τοῦ ναοῦ (πρῶτον ἥμισυ 11ου αἰώνος). Εἰς τὸν δυτικὸν δμωτὸν τούχον τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ εἰς τοὺς τοίχους τοῦ νάρθηκος ὑπάρχει δεύτερον στρῶμα τοιχογραφιῶν, τὸ ὅποιον ἀλλαχοῦ μὲν ἔκαλυψεν, ἀλλαχοῦ δὲ ἀντικατέστησε τὸ εἰς τὰς θέσεις ἔκεινας καταστραφὲν πρῶτον στρῶμα.¹ Τὸ δ' εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ κυρίως ναοῦ, τοῦ τοίχου δηλαδὴ τοῦ χωρίζοντος αὐτὸν ἀπὸ τοῦ νάρθηκος, δεύτερον τοῦτο στρῶμα, φέρον λείψανα τοιχογραφιῶν, αἱ ὅποιαι εἰκόνιζουν τρεῖς οἰκους τοῦ Ἀκαδίστου ὄντος, θεωρεῖται ὑπὸ τῶν εἰδικῶς μὲ τὸ θέμα ἀσχοληθεύντων ὡς γενόμενον εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 14ου αἰώνος.² Τοῦτο δεικνύει ἐπιδιόρθωσιν τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ναοῦ εἰς τὸ τέλος τοῦ 14ου ἦ καισαρίας, διατὶ ὅχι, καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ 15ου αἰώνος. Οὕτω προβάλλει ἡ τολμηρὰ ὑποψία, μήπως τὸ δεύτερον τοῦτο στρῶμα τοιχογραφιῶν εἰς τὴν θέσιν ἔκεινην προέρχεται ἐκ τῶν ἐπιδιόρθωσεων, εἰς τὰς ὅποιας προέβη ἡ μονὴ Διονυσίου ἐντὸς τῆς δεκαετίας 1420 — 1430 εἰς τὸν ναὸν τῶν Τεσσαράκοντα Μαρτύρων, ἀναλαβούσα τὴν δωρεὰν τῆς Μαρίας Ἀγιορείτισσης. Υπάρχουν βεβαίως σημαντικὰ ἐμπόδια διὰ τὴν ταύτισιν τῶν τῶν δύο ναῶν. Ταῦτα εἶναι: Πρῶτον τὸ ὄνομα τοῦ ναοῦ. Πᾶς νὰ δεχθῶ μεν χωρὶς μαρτυρίαν μετονομασίαν τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου εἰς ναὸν τῶν Τεσσαράκοντα Μαρτύρων, γενομένην ἀγνωστὸν πότε, καὶ δὴ παρὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς ἰδρυτικῆς ἐπιγραφῆς, ἥτις σώζεται ἀκόμη καὶ ὀνομάζει ρητῶς τὸ μνημεῖον ναὸν τῆς Θεοτόκου; Δεύτερον, τὸ τουρκικὸν τέμενος Καζατζιλάρ - Τζαμί. Λεδομένου δι τὸ μονύδριον τῆς δωρητρίας ἐγένετο διὰ τοῦ ἐγγράφου ἥμῶν μετόχιον τῆς μονῆς Διονυσίου, πῶς ἔξηγεῖται δι τοῦτο μετεβλήθη εἰς τουρκικὸν τέμενος, ἀφοῦ οἱ Τοῦρκοι δὲν ἔθιξαν, ὡς γνωστόν, τὰ μετόχια μονῶν τοῦ Ἅγιου Ὁρούς; Μέχρις δι τοῦ νεώτεραι πηγαὶ ἀρουν τὰς δυσκολίας ταύτας, θὰ παραμένῃ πάντως ἀνεξιχνίαστον πῶς μετὰ τόσον μακροχρόνιον διακοπὴν τῆς παραδόσεως ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἀνεβίωσεν εἰς νεωτέρους χρόνους ἡ ἀνάμνησις τοῦ ναοῦ τῶν Τεσσαράκοντα Μαρτύρων ἐν τῇ περιοχῇ ἔκεινη καὶ δὴ ἐν τῷ βυζαντινῷ ναῷ τῆς λεγομένης Παναγίας τῶν Χαλκέων; Ἐν πάσει δμωτὸς περιπτώσει καὶ ἐὰν ἡ ταύτισις δὲν ἀποβῆ δυνατή, πρέπει νὰ δεχθῶμεν δι τὸ δ ναὸς τῶν Τεσσαράκοντα Μαρτύρων ἔκειτο πολὺ πλησίον τῆς Παναγίας τῶν Χαλκέων.

¹ Α. Συγγρούλος, Αἱ ἀπολεσθεῖσαι τοιχογραφίαι τῆς Παναγίας τῶν Χαλκέων Θεσσαλονίκης. Μακεδονικά 4 (1956), σ. 1-19. Ιδίᾳ σ. 1 καὶ σ. 3

² Βλ. Α. Συγγρούλος, Αἱ ἀπολεσθεῖσαι τοιχογραφίαι κτλ., ἔνθ' ἀνωτ. σ. 1 καὶ πρὸ παντὸς παλαιοτέραν μελέτην τοῦ αὐτοῦ, 'Ο ναὸς τῆς Θεοτόκου τῶν Χαλκέων, ἐν περιοδικῷ Γρηγόριος Παλαμᾶς 2 (1918), σ. 562-567 καὶ σ. 662-669. Περιγραφὴ τῶν ἐν λόγῳ τοιχογραφιῶν σ. 662. Χρονολόγησις σ. 666.

4. Ἀνακεφαλαιώσις.

"Ας ἀνακεφαλαιώσωμεν τὰ διδάγματα ἐκ τοῦ μικροῦ, ἀλλ' οὐχὶ ἀσημάντου ἐγγράφου μας.

Διὰ τὴν βυζαντινὴν προσωπογραφίαν τῶν ἀρχῶν τοῦ 15ου αἰῶνος τοῦτο παρουσίασε παλαιοὺς γνωστούς, τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς Διονυσίου Δανιήλ, γνωστὸν ἀπὸ τοῦ 1416, τὸν μητροπολίτην Θεσσαλονίκης Συμεών, τοῦ ὅποιου ἐπεβεβαιώθη ἡ ἀρχιερατεία ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου 1420, τὸν ἰερομνήμονα τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης Χονδροχείλην, τοῦ ὅποιου κατέστη γνωστὸν τὸ μικρὸν ὄνομα (Δημήτριος) καὶ ὁ ἱερατικὸς βαθμὸς (διάκονος), ἀλλὰ καὶ νέα πρόσωπα, ζῶντα ἐν Θεσσαλονίκῃ τὸ 1420: τὴν ἄγνωστον ἀλλαχόθεν Μαρίαν τὴν Ἀγιορείτισσαν, τοὺς γνωστὰ βυζαντινὰ ὄντα φέροντας μάρτυρας, Δημήτριον Συναδηνόν, Νικόλαον Ἀπόκαυχον, Δημήτριον Μαρμαρᾶν καὶ Μανουὴλ Κανστρίσιον.

Διὰ τὴν τοπογραφίαν τῆς βυζαντινῆς Θεσσαλονίκης τοῦτο ἐβοήθησε νὰ ἀνευρεθῇ ἡ ψέσις τοῦ «Γκέττο» τῶν, πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν ἐξ Ἰσπανίας ἐπηλύδων, βυζαντινῶν Ἐβραίων κατοίκων τῆς πόλεως, καὶ τοῦτο ἐτοποθετήθη εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς βυζαντινῆς Ἀγορᾶς ἢ τῆς σημερινῆς Πλατείας δικαστηρίων. Δυστυχῶς τὸ καλὸν ἔγγραφον ἄφησεν ἀλυτον τὸ πρόβλημα τῆς τοποθετήσεως τοῦ ναοῦ τῶν Τεσσαράκοντα Μαρτύρων, ὁ ὅποιος, ἐὰν παρ’ ὅλας τὰς ἐνδείξεις δὲν δύναται νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸν βυζαντινὸν ναὸν τῆς σημερινῆς Παναγίας τῶν Χαλκέων, πάντως πολὺ πλησίον αὐτοῦ θὰ ἔπειπε νὰ κεῖται.